

ВУКОВ КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК У ЦРНОЈ ГОРИ

БРАНИСЛАВ ОСТОЈИЋ

Педагошки факултет Никшић

UDK 808.61/62 (497.16) (091)

Изворни научни рад

Примљено: 12. марта 1982.

Прихваћено: 19. априла 1982.

0. Као у другим земљама српскохрватскога језичког подручја, и у Црној Гори је Вуково доба наметнуло проблем модернизације културе и језичког израза њеног — књижевног језика. Овдје су та питања постављана и разрјешавана за нијансу друкчије него, нпр., у Србији, Војводини итд. Горостасна фигура П. П. Његоша уобличава и усмјерава свеукупна културна кретања. Стога су прилике у Црној Гори у сваком погледу, па и у култури, далеко једноставније и јасније него другдје. У то ће нас увјерити кратак преглед најважнијих момената с тим у вези.

1. Вук је у борби за реформу књижевног језика и правописа наишао у Србији и Војводини на силне проблеме и отпоре. У Црној Гори, међутим, читав овај процес текао је без неких већих трзавица.

У Војводини, због изузетних околности у којима се развијају друштвени и културни односи, смјена традиција била је радикална и нагла. Српскословенска традиција у новонасељеним областима практично пада у заборав и уступа мјесто рускословенском језику, чиме су отворене све бреше за прилив руске културе и стварање хибридних културних и књижевнојезичких формација. Вук са непоновљивом енергијом раскида са тиме и захтијева повратак сопственим националним традицијама фолклорнога културног круга.

У Србији, која је тек почетком XIX вијека, ослободивши се од турског јарма, створила услове за културни развој — у згуснутом виду и у кратком времену одсликавају се све оне мијене и заокрете који су се у Војводини одиграли у току нешто више од једног столећа.

У Црној Гори све је ово подвргнуто даљој кондензацији: и српскословенска, и руска, и уже завичајна нит традиције сучељавају се са ширим европским утицајима у једној личности — личности Његошевој — и ту доживљавају нову прераду и сублимацију. Његош је, у потпуној сагласности са Вуковим принципима, показивао изванредни смисао и велику склоност према народном језику и народној пјесничкој традицији. Али дубина и ширина његове филозофске и поетске инспирације није могла остати у уским границама фолклорног израза. Пребравши и најскривеније кутке чудесне народне метафорице, Његош отвара сефове религиозних и општекултурних европ-

ких лексичких фондова и у свој језик уграђује знатну грађу из тих сфера.

Сви процеси који се у позадини овога оцртавају текли су у Црној Гори, како за вријеме Његоша, тако и последије њега, спонтано и мање-више глатко. Књижевни језик и Вукова реформа падају овдје на плодно тло и примају се на њему не само без икаквог унутрашњег отпора већ и као завршни чин једног природног процеса који је у историјско-језичком смислу имао дужи континуитет и двоструке коријене: на једној страни је културна традиција, а на другој »простонародна« мудрост и њен језички и поетски израз.

У кратком обрису тај би се процес могао на слједећи начин оцртати.

1.1. Одржан је континуитет са средњовјековним (народним) типом језика, што је условљено друштвено-економском ситуацијом која није дозвољавала да се класе и поједини друштвени слојеви у Црној Гори издиференцирају међусобно на друштвене групације с привилегованим и непривилегованим положајима и интересима уопште, па и у култури, разумије се. Због тога је писана књижевност, на коју су у прошлости обично посједовале искључиво право само повлашћене друштвене класе, овдје — уколико је егзистирала — била неодвојива од усмене књижевности широких слојева народа, тако да су се те двије варијанте у основи, ипак, јединствене књижевне дјелатности међусобно допуњавале и узајамно се комплетирале. Опште је познато да кад год се писана књижевност јављала, полазну основу јој је у том смислу пружала усмена традиција и народна књижевност. Црна Гора и у том погледу представља специфичност, јер у њој, до у скорашње доба, писана књижевност није имала ту судбину да се у цијелости еманципује у посебну и развијенију форму књижевног дјеловања, да се у потпуности ослободи пресудног утицаја усмене народне књижевности у којој је егзистирао народни језик — језик широких народних маса. Није такав језик егзистирао само у том корпусу већ је и корпус осталих рукописних докумената оставрен на простом народном језику.

1.1.0. У Боки је седамнаести и осамнаести вијек испуњен књижевним радом, о чему нам, поред осталог, говори рукописни зборник народних пјесама које су се у народу пјевале у разним приликама, а које су сачували од заборава непознати, али ипак доста бројни бокељски записивачи.¹ Има ту прилежног биљежења бугарштитичких и гусларских народних епских пјесама. У Црногорском приморју, посебно у Перасту и околини, јављали су се, с времена на вријеме, пасионирани скупљачи народних умотворина; тако се нашао и један број изнемоглих — али вриједних и савјесних стараца да те пјесме забиљеже и сачувају од заборава. Има нешто од тога сачувано у рукописним биљешкама по Љутој, Доброти и Прчњу.

¹ П. Ивић, *Српски народ и његов језик*, СКЗ Београд, 1971, 148.

Андрија Змајевић, родом из Пераста, иначе поријеклом из унутрашњости Црне Горе, претјевао је, као што је познато, Гундулићева Османа у народне бугарштитичке стихове. Из тог времена датира и пасторални роман Љубдражића, који је вјешто саткан у стихове.

1.1.1. Народним језиком писане су пјесме владике Василија Петровића из средине 18. вијека.

1.1.2. Исто тако, народни језик доминира у посланицима Петра I Петровића, које су својеврсно књижевно остварење.

1.2. Типичан примјер рукописних докумената писаних народним језиком биле су паштровске исправе из данашњег црногорског приморја. Оне дијелом потичу из 16. вијека, али њихова већина настала је у 17. и 18. вијеку.

1.2.1. Слична грађа је сачувана на Цетињу, а њена главнина је из Старе Црне Горе и Боке. Посебно је и овдје интересантна грађа настала од 16. вијека надаље. Данашњи архиви — понајвише дубровачки, па затим которски, цетињски и дјелимично задарски — садрже писма и разна друга документа упућивана у 17. и 18. вијеку најчешће дубровачким и млетачким властима од људи из Црне Горе. А добар дио грађе је пристизао и цетињском двору из унутрашњости Црне Горе. И у једном и у другом случају документа су писана готово чистим народним језиком са доминацијом локалних говора краја из кога потичу.

1.2.2. У цјелини гледано, народни језик је још од најстаријих времена доминирао у правним исправама и писмима,² списима и документима који нијесу књижевна остварења, али не и неважна за праћење континуираног развоја књижевног језика.

2. Новоштокавски дијалекат, на чијим темељима је изграђен новоштокавски фолклорни коине, а који је Вук узео као основицу савременог стандардног језика, прекрива половину данашње Црне Горе.³

Петар I Петровић, Вуков претеча, настојао је да и то подручје веже за Црну Гору. Њима је управо и намијенио велики број писама и посланица, тежио је да им се, као и осталим племенима са територије данашње Црне Горе, што више приближи. Да би својим покушама што успјешније дјеловао на њих, приближавао им се језичким изразом на тај начин што га је подешавао у зависности од племена којему пише. Отуда у његовом изразу и типичне језичке особине новоштокавског дијалекта. Тако, у цјелини гледано, језик његових посланица представља коине различитих црногорских говора с чијим представницима је цијелог живота општио писмено или усмено.⁴

² П. Ивић, *Op. cit.*, 157.

³ М. Пешикан, *Наш књижевни језик на сто година после Вука*, Београд, 89.

⁴ Б. Остојић, *Језик Петра I Петровића*, ЦАНУ Титоград, 1976.

3. Посебан фактор представља пуно судјеловање и једног и другог простора Црне Горе у стварању и у његовању народне књижевности и њеног израза врло битног за вуковски књижевни језик и за стварање конкретне подлоге за формирање својеврсне књижевнојезичке традиције за коју се Вук борио.

3.1. Црногорско говорно подручје је, дакле, поред свог домаћег дијалекта који је ушао у темеље Вукова књижевног језика, дијалекта »звучног« и »ритмичног«, доносило и изванредан језик народних умотворина који је његован на цјелокупном његовом тлу. Подједнако, дакле, и на једном и на другом дијалекатском говорном типу.

То није био увијек језик писане књижевности, али га ми ипак, како каже А. Белић, »можемо назвати књижевним језиком«, што је наравно помагало развитку нашег новог стандардног језика, јер је баш преко тог и таквог језика стандардни српскохрватски језик добио народну основицу. Језик фолклорне књижевности је ушао у темеље српскохрватског стандардног језика.⁵ А, то и због тога што је на обликовање говорног и писменог израза утицала популарна усмена и писана народна књижевност, као и омиљени умјетнички књижевни мотиви који су кружили по народу.⁶

3.2. Такав језик »фолклорне традиције« у Црној Гори је показивао и наддијалекатске особине, граматички је био донекле регулисан, семантички врло гибак, али баш у Црној Гори са богатом синтаксом народних говора, народном фразеологијом и обиљем ријечи, а то је оно што језику даје књижевни карактер, јер, како Р. Бошковић каже, »књижевни језик није књижевни само зато што је језик књиге, језик писане ријечи, он је књижевни језик и зато, и нарочито зато, што има своју синтаксу, своје конструкције, своју структуру, своју физиономију.«⁷

3.3. Модел књижевног језика са фолклорном базом у Црној Гори почео се изграђивати нешто прије појаве Вука Караџића.

Петар I Петровић, на примјер, као Вуков претеча вјешто се служи особеностима језика народне књижевности, посебно поезије, којих није било у актуелном изразу свакодневне језичке комуникације, било писане било усмене. А, у цјелини, Петар I је имао стилски врло изграђен модел који се једначи са језичким моделом Вука Караџића и Петра II Петровића Његоша. Његове посланице су писане сочним народним језиком с тако комбинованим фразеолошким и ре-

⁵ Д. Брозовић, *Стандардни језик*, Загреб, 1970, 85—119; Х. Куна, *Књижевна коина у релацији према предстандардним идиомима у стандардном језику*, *Књижевни језик*, 1—2 (1976), Сарајево, 9—20; Х. Куна, *Језик босанскохерцеговачке муслиманске народне поезије у односу према стандардном језику*, *Књижевни језик* VII, 3 (1978), Сарајево 5—29.

⁶ И. Грицкат, *Актуелни језички и текстолошки проблеми у старим српским ћирилским споменцима*, Београд 1972. 19.

⁷ Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ Титоград, 1978, 190.

ченичним конструкцијама и широко искоришћеним могућностима синтагматских и међуреченичних односа, да »представљају класичне примјере наше прозе на почетку прошлога вијека.« Тек тада су, може се рећи, створени услови за развитак и диференцијацију стилова књижевног језика, али он је, ипак, тада тек пред својим формирањем.

У 19. вијеку имамо већ прекретницу. Јавља се П. П. Његош, па затим — познати писци као што су Стеф. М. Љубиша и Марко Милашов. На сцену уз њих, а и послѣ њих, ступа читав низ познатих књижевних радника, у чијим дјелима срећемо опет језик чисто народни, тематика им је из народа и освјечена са извора народне поезије.

4. Године 1834. и 1835. Вук је путовао по Црној Гори и оближњим мјестима. Његош и његов секретар Д. Милаковић су му помагали да допуни збирку Пословица с црногорског терена, а 1836. године, на Цетињу, у тамошњој народној штампарији, биле су штампане *Пословице* његовим реформисаним правописом. Већ нам и ово само по себи говори да је оно што није могао постићи у Србији, Вук бар унеколико постигао у Црној Гори.

Тада, 1836. године, улази Вук у посебно важан период свог реформаторског рада. Ту је већ и његова завршна фаза на реформи књижевног језика и правописа, те уједно пресудни моменти борбе за народни језик. У тој епохи његов језик све више добија општенародну језичку боју.

4.1. Иако још увијек у фази формирања, али донекле и стабилизован, Вуков књижевни језик се и даље развија, проширује своју базу, прима у себе књижевнојезичке особености различитог поријекла и сл. Велики утицај у том погледу на Вука има сада и црногорска говорна пракса.

Посебно значајне промјене у његовом реформаторском раду биле су баш оне из 1836. године, када се у цетињском издању *Пословица* појавило *х*, тако да од тада тај сугласник постаје саставни дио реформисане азбуке и саставни дио фонетике нашег језика, чиме је »постигнута већа правилност у језичком систему«⁸ и јача унутрашња стабилност.

Са тога подручја Вук је знатно обогатио и свој Рјечник. О томе свједоче многе ријечи другог издања Рјечника, с ознаком да су нађене у Црној Гори и Боки.⁹

4.2. Његош се није јавно изјашњавао о Вуковим идејама у реформи књижевног језика, није се, дакле, декларисао ни као његов присталица, али није иступао ни као противник Вукових принципа — иако би се могло нешто слично очекивати, с обзиром на општепоз-

⁸ П. Ивић, *Вукова језичка реформа*, Вуков зборник, Београд, 1966, 66.

⁹ М. Стевановић, *Значај и потребе детаљног проучавања Вукова језика*, Вуков зборник 1966, 29.

нати став српске митрополије у Карловцима.¹⁰ У његово вријеме покреће се у Црној Гори Годишњак *Грлица*, који је уређивао Д. Милаковић. Језик овог црногорског алманаха је заснован на народном језику који је пропагирао Вук Караџић. Уредник овог алманаха написао је 1838. године, по Његошеву налогу, разумије се, *Србску граматику* »за црногорску младеж.« Дјело је вишеструко значајно, поред осталог и за праћење развоја књижевног језика у Црној Гори, као и по томе што оно чува ставове П. П. Његоша према реформи Вука Стефановића Караџића.¹¹ Па затим, својом писаном ријечју Његош се једначи са Вуком те тиме продужава пут мирном развоју књижевне ријечи у Црној Гори до заједничкога циља коме су тежили и остали народи српскохрватскога говорног подручја.¹²

5. У поствуковском периоду, а посебно у времену од 1871. године излазило је више листова и часописа у Црној Гори који су доносили прилоге из наше науке, књижеоности и културе, а јављали су се и прилози о језику. Међу ауторима има угледних и афирмисаних књижевника. У њима је развијен, прије свега, култ личности Вука Караџића.

Ослањајући се на Вукову реформу и узимајући је као базу, у часопису *Луча* за 1897. год. бр. 10. отпочиње серија чланака са првим написом под насловом *Мир праху бесмртнога Вука*. У чланцима се поклања изузетна пажња лексичи народних говора, односно народним говорима уопште; врши се допуна Вукова *Српског рјечника* из 1850. године, проучава се Вуков *Рјечник* са семантичке стране и сл.¹³ И најзад, познати чланци, као што су *Враћајмо народне ријечи на своје мјесто*, Нова Зета, 1877, бр. 5; *О србском језику*, *Луча* 1895, бр. 4, и 5 и 7—8. и сл. представљају један изванредан прилог борби за чистоћу народног језика у одбрани стандардног језика од »пријетње туђих ријечи.«

ЛИТЕРАТУРНИЈ ЯЗЫК ВУКА КАРАДЖИЋА В ЧЕРНОГОРИИ

Резюме

В статье обсуждается общая литературноязыковая ситуация в Черногории и проблематика развития стандартного языка в историческоязыковой перспективе

¹⁰ Р. Симић, *Напомене о Вукову књижевном језику*, Југословенски семинар за стране слависте, 1979, бр. 30, 82.

¹¹ Р. Шуковић, *Србска грамика Д. Милаковића*, Зборник за језик и књижевност, књ. I, Титоград, 1972, 107—116; Владимир П. Гутков, *Србска грамика Д. Милаковића и њен значај за науку о српскохрватском језику*, ЈФ XXXI, 55—65.

¹² Р. Симић, *Ор. с.*, 81.

¹³ Б. Остојић, *Чланци и прилози о српскохрватском језику у црногорским часописима 1871—1912*, Књижевност и језик Београд, бр. 3, 313—321.